

а) знайдзіце ў сказах назоўнікі мужчынскага роду, якія ўжываюцца з канчаткамі, не адпаведнымі норме; выпраўце граматычныя памылкі;

б) знайдзіце памылкі ва ўтварэнні і ўжыванні формаў ступеней параўнання прыметнікаў; адрэдагуйце сказы;

в) прачытайце сказы і знайдзіце сярод іх тыя, у якіх ёсць парушэнні марфалагічных нормаў; адрэдагуйце сказы;

г) адрэдагуйце тэкст, знаходзячы і выпраўляючы памылкі, абумоўленыя парушэннямі марфалагічных нормаў;

д) паназірайце за вусным маўленнем вашых аднакласнікаў, сяброў, знаёмых, зафіксуйце (калі ёсць) граматычныя памылкі, абумоўленыя парушэннямі марфалагічных нормаў. Вызначце, якім павінен быць правільны варыянт выказвання.

Такім чынам, для ўсвядомленага засваення старшакласнікамі марфалагічных нормаў неабходна выкарыстоўваць спецыяльную сістэму практыкаванняў і заданняў, у працэсе выканання якіх адбываецца як узнаўленне і засваенне неабходных тэарэтычных ведаў, так і фарміраванне ўменняў і навыкаў будаваць выказванні ў адпаведнасці з марфалагічнымі нормамаі беларускай літаратурнай мовы.

Смольская Т. М., Ялоўская Э. А. (Мінск)

МІЖПРАДМЕТНЫЯ СУВЯЗІ НА ЗАНЯТКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА) СА СТУДЭНТАМІ- ЮРЫСТАМІ

Шматлікія метадычныя даследаванні і распрацоўкі праграм аб вышэйшай адукацыі прытрымліваюцца таго палажэння і ўхваляюць яго, што падрыхтоўка спецыялістаў у вышэйшых навучальных установах павінна быць комплекснай. З гэтага пастулату вынікае, што дысцыпліны і курсы, якія падбіраюцца для той ці іншай спецыяльнасці і зацвярджаюцца адпаведным міністэрствам, уяўляюць сабой пэўны цэласны арганізм, у якім усе складнікі цесна ўзаемадзейнічаюць, прычым, чым больш дасканалая і высокая ступень узаемадзеяння, тым больш высокая ступень падрыхтаванасці тых, для каго і на каго гэтая сістэма працуе.

У гэтым рэчышчы хацелася б прадэманстраваць пэўныя практычныя напрацоўкі, што набыты пры выкладанні курса “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” на юрыдычным факультэце.

Сама назва прадмета гаворыць пра тое, што найбольшая ўвага надаецца пытанням спецыяльнай лексікі ў юрыспрудэнцыі.

Пры вывучэнні тэмы “Склад беларускай мовы паводле ўжывання” спачатку неабходна патлумачыць аўдыторыі, што слоўнікавы склад

мовы характарызуецца не толькі колькасцю слоў, але і шырынёй іх выкарыстання. Аснову мовы ўтвараюць усім добра вядомыя словы, якія ўваходзяць у лексікон кожнага чалавека. Яны разглядаюцца як агульнаўжывальная лексіка. Побач з імі існуюць словы, якімі карыстаюцца не ўсе, а некаторыя носьбіты мовы, якія жывуць у межах пэўнай тэрыторыі або ўтвараюць якую-небудзь замкнёную сацыяльную ці прафесійную групу – гэта лексіка абмежаванага ўжывання, адным з пластоў якой і з'яўляюцца прафесіяналізмы і тэрміны. Прычым, варта звярнуць адразу ўвагу студэнтаў на тое, што прафесіяналізмы называюць не ўсе, а толькі некаторыя прадметы, дзеянні і ўласцівасці, што тычацца пэўнай прафесіі (пчалароў, акцёраў, цесляроў і г.д.), а тэрміналогія – склад тэрмінаў пэўнай галіны навукі ці тэхнікі -- узбагачаецца ўсё новымі паняццямі навукі і тэхнікі, адлюстроўваючы дынаміку развіцця матэрыяльнай вытворчасці і навуковай думкі. Тэрміналогія прынята афіцыйна, адлюстравана ў слоўніках і ўжываецца як абавязковая. Дэталёвы разгляд дадзеных тэрмінаў неабходны, таму што ў праграме па беларускай мове за курс сярэдняй школы гэтым пытаннем належнай увагі не надаецца, а практыка выкладання ў ВНУ патрабуе якраз грунтоўных ведаў па дадзенай тэме. У гэтым рэчышчы і яшчэ адна праблема патрабуе дакладнага, поўнага і глыбокага тлумачэння: дзяленне лексічнага запасу мовы на два пласты – актыўны слоўнікавы запас (словы, здольныя абслугоўваць усе сферы дзейнасці людзей, актыўная ва ўжытку) і пасіўны слоўнікавы запас – малаўжывальныя словы, якія выкарыстоўваюцца вузка.

У склад пасіўнага слоўніка ўваходзяць словы, што ўжо страцілі здольнасць ужывацца актыўна. У залежнасці ад прычын, якія выклікалі пераход слоў у пасіўны лексікон, вылучаюць архаізмы і гістарызмы.

З мэтай дасягнення больш трывалага замацавання студэнтамі прапануемага матэрыялу і дамагчыся яго глыбокага засваення для далейшага ўжывання ў якасці практычнага ілюстрацыйнага матэрыялу выкарыстоўваюцца пэўныя тэрміналагічныя адзінкі, што падаюцца ў курсе “Гісторыя дзяржавы і права Беларусі”, які чытаецца паралельна ў гэты ж час на першым курсе юрыдычнага факультэта.

Вышэй ужо адзначалася, што ў разрад лексікі пасіўнага ўжывання ўваходзяць архаізмы і гістарызмы. Тлумачым, што архаізмы (з грэчаскага старажытны) – гэта былыя актыўна ўжывальныя назвы прадметаў, з'яў і паняццяў, выцесненыя з ужытку іншымі словамі. З поўнай дакладнасцю іх семантычны змест перадаюць сучасныя сінонімы. Напрыклад: “Розныя тэрміны ўжываліся і для азначэння самой дзяржавы. Яна менавалася *вялікім княствам, гаспадарствам, панствам, рэччу паспалітай*. Кожная з гэтых назваў мела свае змястоўныя адценні,

хоць усе яны азначалі адно і тое ж – *дзяржаўнасць*. У назве “*вялікае княства*” падкрэслівалася форма кіравання ў дзяржаве, у найменні “*гаспадарства*” – імкненне разглядаць дзяржаву як асабістае ўладанне, маёнтак гаспадара, у слове “*панства*” адлюстроўваліся ўладныя паўнамоцтвы, у назву “*рэч паспалітая*” ўкладвалася паняцце дзяржавы як агульнай справы, агульных інтарэсаў і выгады” [1, 40-41].

“Словамі *веча, снем, сойм* даўней пазначаўся ўсякі грамадскі сход або нарада. У актавых кнігах XIII – XV стст. у Беларусі былі распаўсюджаны і такія назвы грамадскіх сходаў, як *кана, куна* (адсюль і словы *скапленне, скупшчына* і інш.)” [1, 25].

Звяртаем увагу слухачоў на тое, што паходжанне слова не ўплывае на працэс архаізацыі. Устарэлымі могуць стаць не толькі славянскія, але і запазычаныя з іншых неславянскіх моў словы: “Тэрмін *рэч паспалітая* з’яўляецца перакладам на беларускую мову лацінскага паняцця “рэспубліка”, хоць найменне *рэч паспалітая* ў той час абазначала яшчэ і паняцце “грамадства, грамадская справа” [1, 41].

Агульнаўжывальнаму на сучасным этапе *губернатар* і *старшыня аблвыканкама* адпавядаў тэрмін “...*ваявода*, які ўзначальваў усю мясцовую адміністрацыю, валодаў гаспадарчымі, ваеннымі, судовымі функцыямі на тэрыторыі ваяводства...” [1, 46].

“Заканадаўчыя акты таго часу насілі розныя найменні; такой адзінай назвы, адпаведнай сучаснаму паняццю “нарматыўны прававы акт”, не існавала. На працягу стагоддзяў у залежнасці ад зместу актаў і спосабаў іх прыняцця яны зваліся *ўхвала, грамата, ліст, прывілей, статут, канстытуцыя, універсал, артыкул* і інш. Выразнага размежавання паміж гэтымі тэрмінамі не існавала, але пэўныя сэнсавыя адценні ўтрымліваліся ў кожным найменні. Так, акты, якія прымаліся на сойме, менаваліся *ўхваламі, статутамі, пастановамі*, а ў XVII – XVIII стст. – *канстытуцыямі*... У навуковай літаратуры прынята адзіная ўмоўная назва нарматыўных прававых актаў XIV – XV стст. – *граматы* або *прывілей*” [1, 74].

Як бачна з працытаванага ўрыўка, ступень архаізацыі змянялася ў залежнасці ад часу, палітычных, эканамічных, культурных адносін у дзяржаве, але, хутчэй за ўсё, і моўныя рэаліі і лексічны запас розных перыядаў адыгрывалі ў гэтым плане не апошнюю ролю.

Другой групай пасіўнай лексікі былі названы гістарызмы – гэта словы, якія выйшлі з ужытку ў выніку таго, што зніклі самі рэчы, з’явы, паняцці, названыя імі. Напрыклад: “Асаблівай сацыяльнай і палітычнай з’явай у Вялікім Княстве Літоўскім сталі *юрыдыкі* – адміністрацыйна адзеленыя часткі тэрыторыі гарадоў, якія знаходзіліся пад уладай і юрысдыкцыяй якога-небудзь землеўласніка або царкоўнай установы” [1,

54]. З прыклада бачна, што ніводная з сённяшніх тэрміналагічных рэалій гэтай галіны не можа зместам адпавядаць вялікакняжацкім юрыдыкам, таму з поўным правам можна лічыць названы тэрмін гістарызмам.

“На ўсёй тэрыторыі Беларусі пануючае становішча займалі буйныя землеўласнікі. Найбольш багатыя і ўплывовыя з іх зваліся *князямі* і *панамі*, а сярэднія і дробныя – у асноўным *баярамі*. Першапачаткова баярамі зваліся ўсе землеўласнікі, якія былі абавязаны несці ваенную службу, таму да разраду баяраў адносіліся таксама і заможныя сяляне.

У XV – XVI стст. найбольш багатыя і ўплывовыя вольныя землеўласнікі, якія не мелі тытула князёў, сталі менавацца *панамі*, сярэднія і дробныя пачалі звацца па-рознаму: *баяры*, *баяры-шляхта* або *земяне-шляхта*, а то і проста *шляхта*. Паступова шляхтай пачалі менаваць і шматлікіх ваенна-служылых сялян, якія раней зваліся баярамі, асабліва тых, хто прыняў каталіцтва. Ваенна-служылыя сяляне праваслаўнай веры ў сваёй большасці не ўвайшлі ў саслоўе шляхты і мелі назву *баяры панцырныя*, *баяры путныя*, *баяры-слугі*. Яны адносіліся да катэгорыі асабіста вольных людзей” [1, 38-39].

Падкрэсленыя ў прыведзенай цытаце тэрміны-гістарызмы лішні раз яшчэ і прымушаюць студэнтаў “зазірнуць у глыбіню стагоддзяў”, суаднесці пэўныя моманты жыцця і лексічныя асаблівасці, напрыклад, Вялікага Княства Літоўскага, з рэаліямі сучаснай літаратурнай мовы, што будзе спрыяць лепшаму засваенню лінгвістычных паняццяў сучаснай беларускай мовы і юрыдычных тэрмінаў па прадмеце “Гісторыя дзяржавы і права Беларусі”.

Літаратура

1. Доўнар Т.І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі. -- Мінск, “Амалфея”, 2008.

Чахоўская Т. Л. (Мінск)

МЕТАДЫ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

На кожным этапе развіцця методыкі выкладання мовы як замежнай адным з ключавых заставалася пытанне аб метадах навучання. Гісторыя лінгваметодыкі – гэта гісторыя пошукаў найбольш адэкватных метадаў для засваення замежнай мовы. З пункту гледжання сучаснай лінгвадыдактыкі пад метадам разумеецца тактычная мадэль навучання, якая рэалізуе мэты, задачы і змест навучальнага працэсу, а таксама вызначае шляхі і спосабы іх дасягнення ў адпаведнасці з этапам і ўмовамі навучання. Да ліку цэнтральных ідэй, што фарміруюць той ці іншы метадаў навучання, адносяць пяць канцэптуальных палажэнняў: